

ПАРИЖ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Хто з нас не мріє чи не мріяв побувати в Парижі? Така мрія, напевно, була і в людини вибагливих естетичних смаків, людини, безмежно закоханої у історичні пам'ятки й старожитності, — Михайла Грушевського. Але збулася вона не в гімназійні чи студентські роки, як нині «модно», а вже в часи його професорської кар'єри у Львівському університеті. Це сталося навесні 1903 р., коли він прийняв пропозицію «Русской Высшей Школы Общественных Наук» (L'École russe des hautes études sociales) прочитати курс лекцій з української історії.

Думку запросити саме Грушевського підкинув керівництву школи відомий український археолог, антрополог, етнограф, член Наукового товариства імені Шевченка Федір Вовк. Про свою ідею він сповіщав з Парижа ще наприкінці грудня 1902 р., зауваживши: «Читати приходиться по-російському, бо тут по-українському і

слухати таки нема кому». Обміркувавши, 8 лютого 1903 р. М.Грушевський відповідав: «Не охочий я до гастролів, але думаю, що інтерес національний в тім єсть, і для нього годиться і по-російськи читати. Тож даю Вам повновласть ставити мою кандидатуру». Погоджувався певно й тому, що, як писав у листі до брата, «другим разом я в ті сторони не надіюся вибратися скоро». І це передбачення справдилось....

А тоді, 18 лютого 1903 р., генеральний секретар школи Іван Щукін відправив з Парижа до Львова офіційне запрошення. Навздогін Федір Вовк посилав свої поради і щодо найзручнішого часу («на Великодні свята»), і щодо терміну — не менше 3-х тижнів («треба ж дещо й подивиться»), і щодо змісту курсу («щоб він вийшов якомога більше культурно-історичним»).

Визначившись з темою курсу, який вчений назвав «Очерк истории украинского (малороссийского) народа», а також часом (середина квітня), професор Грушевський разом з дружиною Марією почали ладитися в дорогу. Донечці Кулюні не виповнилося й трьох років, і її відправили до Скали, де мешкала старша сестра Марії — Олімпія Левицька. Перед виїздом Михайло Сергійович просив Федора Вовка підшукати помешкання «не дороге, хоч приличне, а головне дуже тихе в ночі — я на тім пункті маньяк», а той у відповідь подав кілька варіантів, серед яких були пансіони, де «дуже тихо — мов у монастирі».

Щодо паризьких адрес, то не викликає сумнівів адреса «Русской Высшей Школы Общественных Наук», яка на автономних правах діяла у складі й приміщенні «Свободной высшей школы общественных наук» на вулиці Сорбонни, 16. Саме там протягом 19 квітня — 4 травня (н. ст.) 1903 року Михайло Грушевський прочитав 18 лекцій з історії України-Руси від найдавніших часів до національного відродження XIX століття (по дві лекції тричі на тиждень з 10.00 до 12.00).

^ Вулиця l'Abbe de l'Eree, 14, на якій розташовувався готель Hôtel des
Américains

Фото 1899 р.

Джерело зображення: <http://gallica.bnf.fr>

↗ Париж. Бульвар Сент-Мішель

Джерело зображення: www.parisrues.com

Запам'ятав Михайла Грушевського і Латинський квартал Парижа, нагадуючи бодай назвою київський, де мешкав історик у свої студентські роки. Там були розташовані два готелі, які Федір Вовк після низки узгоджень запропонував на вибір: «Перший: 14, rue de l'Abbe de l'Erpee, Hôtel des Americains, на маленькій вулиці, на котрій ніхто не їздить, кроків з 50 од Boulev[ard] S[ain]t-Michel, на котрому вже є й трамваї, і залізниця, і усе, що хочете, минут не більше 10 від нашої Школи (пішки), є хати з вікнами у садок, має бути тихо, як у могилі, дуже порядно, хоч зверху не дуже показний. Хати є од 2-х франків і більше. 16-го можна буде знайти кілька хатин вільних.

Другий: rue Corneille, Hotel Corneille, pres de l'Odeon. Ще ближче до Школи, трохи показніший і далеко ближчий до центрів. Як узяти хату вікнами у двір, то буде досить тихо, але мабуть не так, як у першому. Ціни такі ж, або трохи більше. Теж будуть хати 16-го». Оглянувши обидва готелі, львівський професор обрав другий, «показніший», Hotel Corneille.

Monda02

www.delcampe.net

↗ Париж. Готель Corneille (rue Corneille, 5) (позначений стрілкою)

^ Лист на поштівці Михайла Грушевського
до Івана Франка з адресою готелю Cornille
[Париж. 21 квітня 1903 р.]

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Галерея в аркаді Театру «Одеон» поруч з готелем Corneille

Фото 1899-1900 рр.

Джерело зображення: <http://gallica.bnf.fr/>

Зупинка автобусів поруч з театром «Одеон» і готелем Corneille

Початок ХХ ст. Джерело зображення: paris1900.lartnouveau.com

Часу після лекцій, які закінчувалися о 12.00, було чимало, і тому львівський професор і «гарячий бібліофіл» використовував його для реалізації ще одого плану: «полазити» до найстаршої європейської бібліотеки — «Bibliothèque Nationale de France», що тоді містилася в старій будівлі на вулиці Ришельє за королівським палацом «Пале Рояль». І певно був вражений розкішшю овальної зали цієї унікальної книгозбірні.

^ Національна бібліотека Франції. Овальна зала. Сучасний вигляд
Джерело зображення: www.bnf.fr.

Шкода, що не залишив нам Грушевський есеїв про пам'ятки Парижа. Проте небагато потрібно фантазії, щоб уявити, як замилювався він збірками Лувру, затамовував подих перед найвизначнішою пам'яткою французької столиці — Notre-Dame de Paris, символом Франції — Ейфелевою Вежею, найбільшою аркою в Європі — Триумфальною, унікальним комплексом — Палацом Версаль. Ці адреси відомі кожному, навіть тим, хто лише мріє про Париж.

↗ Париж. Собор Паризької Божої Матері
Джерело зображення: www.galleryhip.com

↗ Париж. Лувр
Джерело зображення: parisisinvisible.blogspot.com

Два «свідки» перших наукових «гастролів» Михайла Грушевського до столиці Франції дожили до нашого часу, залишивши про себе таку історію. Готуючись до лекцій, вчений захопив з собою не лише видані томи «Історії України-Руси», але й автографи IV та V томів, що ще не вийшли у світ. Повертаючись

через Лондон, Липськ (Ляйпціг) та Берлін, не наважився везти з собою рукописи, доручивши Ф.Вовку відправити їх до Львова посылкою.

Повернувшись і не заставши «безцінних» автографів, 22 (9) травня 1903 р. М.Грушевський писав до Парижа: «Не дивуйтеся, що бомбардую Вас листами, коли це я в великім страху. Досі нема ані вязки рукописей, що я передав Вам в канун нашого виїзда і просив вислати поштовою посылкою, ані тої дерев'яної коробки, що Ви мали вислати по нашім виїзді. Тим часом в тій вязці і в тій коробці були, як я Вам і сказав, рукописи IV і V томів „Історії...“ і конспекти викладів — річи для мене цінности неоціненної, і я попросту голову трачу на гадку, що вони могли пропасти».

Ризикована від самого початку акція завершилась, на щастя, успішно. 23 (10) травня 1903 р. посылка надійшла до Львова, чим неабияк потішила вченого. Обов'язковість Ф.Вовка та добра робота пошти врятували важливу частку наукової спадщини видатного історика, яка й дотепер зберігає «аромат» Парижа в канцелярських папках із зав'язками у сховищах Центрального державного історичного архіву України у Києві.

↑ Париж. Вулиця Pauquet

1906 р. Джерело зображення: <http://www.hoogeduinpostcards.com>

Так завершилась перша подорож Михайла Грушевська до Парижа, де він ще двічі побував лише через 16 років: під час еміграції (з 17 червня до кінця липня 1919 р.), а також у період з 4 по 23 листопада того ж таки року. Ці «гастролі» вже не були такі

романтичні, сам час надавав їм політичного змісту. Вони пов'язані, насамперед, з першою інституцією, заснованою на еміграції колишнім головою Української Центральної Ради — Комітетом незалежної України. КНУК був покликаний інформувати світ про події на рідній землі, яку змушені тоді залишити незчислимі «безбатченки». Установчі збори Комітету незалежної України відбулися 26 липня 1919 р. за його тимчасовою адресою: Paris, 28 rue Pauquet (16eme).

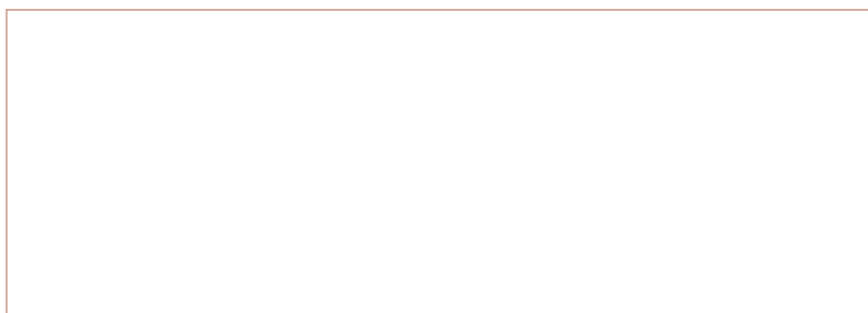
У цей самий час М.Грушевський активно співпрацював з часописом «L' Europe Orientale» («Eastern Europe»), що виходив паралельно французькою і англійською мовами з вересня 1919 р. до середини січня 1920 р. До редакції часопису, що містилася за адресою Paris, 11 rue de Bassano (16eme), не раз заходив зі своїми статтями, які побачили світ у шести числах «L' Europe Orientale». Мав нагоду з перших вуст отримувати інформацію про роботу Паризької мирної конференції, яка вирішувала долю повоєнної Європи, реагуючи на окремі рішення своїми публіцистичними виступами. Безкінечні переїзди Європою, на жаль, не залишали часу для листування, а тому й не зберегли адрес паризьких готелів, де зупинявся Михайло Грушевський 1919-го.

Не одна вулиця і площа Парижа пам'ятає енергійні кроки чоловіка середніх літ зі своєю дружиною. Це було подружжя Грушевських, які 1903 р. вперше відвідали одне з найкрасивіших міст світу. У непростий час, але з такими ж захопленими поглядами, вони блукали цими ж вулицями, площами, музеями вже 1919-го. Настане час, і завдяки сучасним технологіям, новим знахідкам та невеличким фантазіям з'явиться віртуальний фільм-екскурсія «Париж Михайла Грушевського».

Світлана Панькова

Підбір ілюстрацій: **Ганна Кондаурова**

ЗАЛИШИТИ ВІДПОВІДЬ

Ім'я *

Email *

Опублікувати коментар

**МУЗЕЙ ВІДЧИНЯЄ ДВЕРІ ДЛЯ
ВІДВІДУВАЧІВ**

«Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ»

**КУЛЮНЯ/КАТРУСЯ/КАТЕРИНА
МИХАЙЛІВНА**

**«МІЙ СВІТЕ ЗАТИШНИЙ, МОЯ УТІХО
МИЛА»:
ОСВІДЧЕННЯ МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО**

«Історико-меморіальний музей
Михайла Грушевського» © 2017

е-АРХІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Попередня версія сайту

Музей працює щоденно, крім понеділка, з 10:00 до 18:00

Київ, вул. Паньківська, 9

Тел.: (044) 288-28-07